

Издази сва ког четвртка на подјелом та баку. Стаде за Црну Гору, Аустро-Угарску, Босну и Херцеговину;

годишње . . . 6 фнор.
на по године . 3 " "
на четврт године 1 " 50.
За Срвију годишње 20 дин.
на по године . 10 " "
на четврт године 5 " "
све друге земље 20 фнор.
годишње.

ЦРНОГОРКА

ЛИСТ ЗА

КЊИЖЕВНОСТ И ЗАБАВУ.

Уредник:

ЈОВАН ПАЗЛОВИЋ.

Претплата из Црне Горе и сва писма шлалу се са мом уреднику.

Претплата из Србије упућује се Велимиру Вазожићу у Биоград, а из других крајева под адресом Р. Vаnаdаnоvић Саtтаро за „Црвогоруку“.

Претплата примају сви наши књижевни и новинарске ексцендиције. Неопријатна писма не примају се.

Број 16.

ЦЕТИЊЕ, 3. Маја 1884.

Година I.

МОЗАК И СРЦЕ У КЊИЖЕВНОСТИ.

(Наставак).

У неписаној књижевности срце је човјеково прорадило још у оно доба, кад човјек није могао ни говорити. Али је тај рад био налик ономе раду као што га данас видимо у животиње. О тој периоди не можемо овјде говорити, јер нам није задатак да посматрамо човјека као животињу без говора.

Кад је из те периоде човјек изашао, кад му се јачим развитком предјета мозга развио и дар говора *), тада је стекао један мовни инструмент, којим је могао казивати све што му се у мозгу и у срцу збива. Осјећања која је дотле изјављивао неартикулисаним уеклицима, сад је могао изјављивати ријечима.

А шта је могао човјек у оно доба осјећати?

У битности то исто што и данас: осјећао је што му је *угодно* и што му је *неугодно*.

Саме те ријечи казују довољно свој смисао: што *годи* организму човјекову, то човјек осјећа *угодно*; што му не *годи*, то осјећа *неугодно*.

Ово схватање одговара потпуно нашој теорији о души, која је савршено везана за организам и која не може имати свога засебног свијета, независно од организоване материје.

Осјећања расту с развитком мозга исто тако као што расту и мисли. По томе у образованог свијета мора бити много више осјећања, не само по количини но и по квалитету, него у необразованог.

Из тога излази и то, да су се осјећања развијала поступно с напретком образованости.

Прво и најслабије осјећање, које човјек има у равной мјери као и свака органисана твар, то је осјећање животне милине у полном

једнијењу разнополијех појединију. Кад су организми на највишој тачки свога развитака, онда имају и највишу способност, да осјећају ту милину. Органисани живот тада је уздигнут до највишега степена, и из сопствене снаге своје ствара себи продужење у заметку новијех себи равнијех организама. Разумије се, да је тај најинтензивнији акат органског живота скопчан с осјећањем највише милине.

Што милину прави организму, то се радо има, то се љуби, воли. Предмет жив или мртав, од кога та милина долази, — предмет је љубави.

Љубав је прво осјећање човјеково, никло из милине у којој се организам налази.

Љубав је први гласник, којим је мозак протоворио кроз срце.

Кроз љубав је срце прво прорадило у неписаној књижевности.

Љубав је најстарије осјећање човјеково, које не ће никад изумријети док је човјек из овакове и на овакав начин сложене материје састављен.

Прва пјесма, коју је човјек отпјевао, морала је бити пјесма љубави.

Но за што да се љубави пјева? За што да се и она не казује само мислима, онако од прилике као што се мисли ма о чем другом?

Има у човјеку нешто што му мозак опија, заноси. То је *срце*. Оно појачавши своју радњу заплуекује и мозак много вишном количном животворне течности, па га тијем избацује из нормалнога функционисања. У таквом стању мисли можда не прелијевају се у осјећања, а осјећања се слијевају у пјесму.

Из тога излази ова поставка: чиста радња мождана — то је *мисао*; радња мождана уз симпатију срца — то је *осјећање*.

Што се тиче осјећања, много се разликују од ове наше поставке мишљења свијех психолога, по којима је наука о осјећању најмрачнија глава психологије.

*) Физиолози наводе, да се то морало догодити онда, кад су се у централном органу нарочито саставили сношћи перава који служе гласу и уху.

Вунт у својим „Основама физиологијске психологије“ наводи*) да постоје три главне хипотезе о осјећању. По првој је осјећање оно што човек дозна по свом чуствовању и својим представама; по другој осјећање пије ни чуствовање ни представа ниш из тога обојега састављено сазнавање, него оно вазда почива на узajмичном дјеловању представа; по трећој је опет то једино стање, у које душу поставе чуствовања и представе.

Прву хипотезу могло би се рећи да је заступано већ и Аристотеле, који је рекао, да је између млине и бола постоји разлика као између одобравања и неодобравања. Послије њега може се рећи, да су се у новије доба држали те теорије ови велики философи: Лопе, Лајбниц, Декарт, Мил, Спенсер, Александар Бен, Лајбниц, Хегел, Воле, Лопе.

Другу хипотезу заступао је највише Хербарт, Фолкман, Бенке.

Трећу хипотезу заступао је Кант и заступају је и данас нови Кантијанци.

Све ове хипотезе основане су на метафизичном уметовању; по томе не могу издржати пробу пред строгим критичком физиологијом и њене егзактне методе испитивања.

По физиологiji, свему што човек сазнаје по чему има свијест, замјетан је у мозгу. Остале ли процес свијести само у мозгу, онда је то чисто мишљење; узме ли у свимању и срце и одазове ли се опет ово удјелом својим на мозак, онда је то осјећање.

У свјема својим пријансама осјећање не пролази а да се не такне срца и да се оно не одзове. Годи ли што организму, срце зе на то одмах одзива; не годи ли, оно опет даје од себе глас. Милина и немилна дира га.

На мијену у радњи срца побуђују дакле човјека утисци од осјећања милине или немилне. Први такав и најсилнији утисак милине морао је доћи од осјећања такозване физичне милине; први утисак немилне морао је доћи од осјећања страха за свој организам. На тај начин постао је и појам о богу љубави и демону зла. (Наставиће се.)

МИЛОШ ОД ПОЦЕРЛА.

Приповијетка из народног живота.

Пише Симо Матавуљ.

(Наставак).

VII.

Варошица Х. налази се између мора и једнога вијеница хумака. Мјесташине је то веома

лијено, јер је у завјетрини и у присоју. Дјено је и с тога што је веома разнолично. Гледајући га с мора, поглед се отимље са кришев, тог и пустог жала те лети уз-а стрму и зараслу брину, што се над морем надвијела. Брина је висотица на један крај те се потезано спушта док јој најзад клин не утоне у море. Ивицом те брине пукла је дугачка, уса раван. На томе је језику предњи дио вароши, Куће су већном велике, озидане скоро; али се још држе и прокосе тијем лабуницама, старе елегнута потлеује, са косо стрнећим стрехама, са малим прозорима, видане у турском вријеме. Иза вароши, далеко, издигле се стрме херцеговачке планине, што год ребра суцају мору на поглед. Врхови тијех планина још нијесу са свим ошосли, јер се на махове црне ките густијех шума. Они лети привлаче с мора облаке, те се грмљавина ори низ тврде лити, као да се проламају. Кад снијег замете, од пола планине, свежане плашине топе се падајући, — тако је тонао вадах Приморја, — те док се горе слажу дебелим таваним снијега, дође љушти као из кабла. Сидна јужина што зими дува, усилукујући високе таласе те у прелазу мами из земље замрле гмизавце, како је мекка, не може да расквари ни најближе памете на планини, него се поврће студена. Прољеће дође рано гране те доим се околина вароши заодјене зеленилом, доим дође славуји жуборе, на обронцима тијех брда још вукови вију, јер их се горе одбија сјањавица. — Да је потетати варош са подножија тијех брда, видно би оне хумке, које поменуемо, заодјевене маслином и виновом лозом; под њима су просуте куће, већном свијих видина, те се види да су старосједночке. И међу њима бјеласа се неколико дворова озиданијех по новом укусу, са балконица и великијем прозорима. Ти су хумчићи, очито, одваљене мрве од суровијех планина, те их је тонлији слој ваздуха временом улптомно, а и воде помогле наноси се земаљу.

Него ни с мора ни с брда не може се варошица обухватити једнијем погледом, јер се тло диже и спушта на махове, те тону куће; а и многе на виеу нијесу на видуку јер их крију ките бујињех етабала. Осим тога има ту стари град, готово сав обрастао бршљаном, те под његовијем мрким мирпама, у закљоници мора, крију се зграде свакојака облика.

Кућа ће бити до двије еготине, а народа ни пуна хиљада. Дакле, осјеком, не донада ни по петеро чевали на ојак. То је с тога што је Приморцу највише брига да оградни кућу, по што је нешто измучно на мору. Кућа, за готове паре, има на одмет и за меду нијену; али се Приморцу не броји ако је сам није оградно, на макар по што је озидано да се онет

*) Grundzüge der physiologischen Psychologie von Wilhelm Wundt, Professor an der Universität zu Leipzig. Zweite völlig umgearbeitete Auflage. Leipzig, Verlag von Wilhelm Engelmann, 1880.

„двора“ за стеча што ће потрошити за дрварију и за покућство, а кад то набави и намјестити омет да се навезе у тековину, јер залуду је празна кућа. То је све ту обична ствар. „Боље је да престане села, него ли у селу адета“, — вели пословица, а пословицама Срби много вјерују.

Становници су већином православни а поријеклом Херцеговинци. И старосједиоци носе иста презимена као и она браства с ону страну брда од којих се земљом одвојили. Кад Брђани сиђу пазаром, рођакају се и полазе „своју крав“. Често су ти горњаци турске вјере те признају да превјерше и поштују доњу чисту браћу.

Од осталих становника, неки су скоро-вечерњаци што се ту доскиташе из бијела свијета и окућаше те животаре као занатлије или трговачи (Срби не бегенину да се тијем баве); неки су потомци млетачких косточуна, што онда као гусјенице притискоше наше лијене земље, коцоперећ се по њима и презврући „морлаке“ који их храњашу; данас их препознавам по ономе „де“ пред презименом, по изнурености тијела и духа, а то их стиже нешто од глади а нешто и с тога што им се гњила крв не помијеша са здравијом крвљу; ваљда и томе свему треба прибржити и оно неколико Ђесарских чиновника, сваке вјере и нације. Сав тај туђи мислет, колико год је разноврсан, сложен је и сједињен у једноме: у мржњи према законитој дјечи те лијене земље.

Осим становника, има у вароши и повећа војничка посада, јер је мјесто утврђења и — веле — веома важно, као војничка тачка. Војници се мало мијешају са мјештанима, него живу засебно. При великијем обредима парадирају и једној и другој прилици, што је увијек поводом зависти, час ових час оних.

У вароши на сваки корак наплазиш на трагове минулијех влада и парантаја. Уз чесме и кадру што опомињу на турско господство, виђа се млетачкијех грађевина као и рушевина из доба српскијех владалача.

Урођеника мункијех мало је дома. Што их је за рад ваљано, раштркано је по свијету, особито настанише се — откад су пароброди преузели маха — по скелам Леванта и по руским приморским мјестима. Старији, пошто се нагумарају, — стану се у завичају гдје озбиљно и са прећераном трезменшошћу очекују смрт. Али за то превлађују бројем женске главе. Има много кућа гдје и нема до женскијех. Љети, у заладаним око кућа, виђају се на гомиле; о свечаним данима цркве су пуне самџих женскијех; на сироводима насуче их се за лијесом, читава војска.

А радне су и штељиве те мученице, ми-мо остале жене! Зором се прозори отварају, — јер и то је адет (обичај), која ће моћи коју да прекори кад се дига. Њихов је обични рад ручне домаће радње и његовање баџтина. Често те „баџине“ пијесу пространије од малијех вртлића колике свијету — гдје је полања јека — служе тек за пуцусе расаднике или за цвјетница. Ту је свака грудина испреметана и орешена знојем, не били јој се измамилу што више плода, јер се отоле вади готово двије трећине насупне хране. Али ни на љепоту се није заборавило. Којој није на одмет ни неколико лиха, за цвјетје, она га је посадила у лончеве и сандучиће те понамјентала гдје не ће ничем забављати а него да угађе оку. У сред зиме расиње се мномири, као зачина толиком сиромаштву.

Једино је раскопије у покућству. Кревети, столови, столице, огледала, вилини, ормари као и све трпезно и куќинско посуђе, све је то прекоморско и најфиније. Али се за то и чува помиљиво. Сваком комаду зна се отаџбина и вријеме кад се премјестило. „Ово је покојник послао из Марсиље, има тридесет година; а ово је дошло из Александрије,“ и т. д. То ти је обично објашњавање незнању полагањенику.

Та, прије ће људске руке сагрти и Марсџу и Александрију него ли што ће ту људска рука из неважње открићти један од тих драгоценијех предмета. Да се такова шта, сачувају Боже, нехотиче догоди, не би се заборавило ни у сујеству ни на даље, за дуго. Пак ни „зуб времена“ не глође те ствари нагло, јер прво што су ствари од чврста грађна, а друго најживо се отклања све што је заштитоме проклетоме зубу, као прашина, научина, влага. Нема томе ни гдје заметка, јер је свуд обрисано и чисто, као кад се мачке дочепају плитице на којој је била ђаконија.

Рекосмо да је поврће главина храна њихова. Завста и онај строги шпартански законодавац не би имао шта смањити њм у теме. Само једном у години — проклетци изузетци, свуд ли се увлазе! — могао би и средњи ждероба зачудити се обилности и расколу јела. Тога дана из димњака помамно суљба дим; простачки мирис од пч на и пржега загуњује цвјетје; фи-не здјеле и чиније омасте добро гладне утробе; кристалине кушице и чаше облизују се и преко крајка; све се поремети и побекрија, као да је судни дан за вратом. А није ништа друго него што кућа слави своје крсно име. Кад су им стари, селећи се к мору, пренјели и свега, не баталише обичаја да га испраћају, као што му је угодно. То је остало у обичају.

Мама је потреба да сврнемо у једну од

тијех кућа, и то у доба тшине, а то кад хоћеш у један од 364 дана. Нећемо с реда у коју му драго, него у ону баш о којој се сад највише у вароши говори.

(Наставиће се).

Митрополит прногорски Василије Петровић.

Пише Марко Драговић.

(Наставак.)

У извјештају владике Василија, којег поднесе колегији иностранијех дјела по повратку из Москве, говори се како је он ходио у Москву да приведе к заклетви вјерности Прногорце који су дошли да ступе у руску службу. Жали се како су Прногорци незадовољни због тога што војена колегија хоће да Прногорце приброји к другијема Србима који су дошли у Русију за ступање у руску војничку службу, а међу тимем познато је да је решено да ће од Прногораца бити уређен особити хусарски цук који ће се звати „прногорски хусарски цук“. Каже како су Прногорци због тога узнемирени, те не ће чинити заклетву и не ће ни под који начин сагласити се убржити се у друге цукове, ни слушати назначенога им заповједника генерал-поручика Хорвата. „Правије је, говори владика Василије, да Срби, који су у Русију пријели под именом Прногораца, приброје се к Прногорцима, него да Прногорци уђу у општу руску команду. Ако се сагласи војена колегија дали заповјештину Прногорцима, тада ће Прногорци уштити заштету вјерности, а ако не, то можда да се даде цукоси Прногорцима да се враћају у своје отачество. Сви Срби који су дошли у Русију под именом Прногораца такође нека се припишу к Прногорцима, и тако из свих ових да се састави прногорски цук.“ Овако завршује Василије свој допис предани колегији иностранијех дјела.

На све дописе, које је давао митрополит Василије руској влади, добио је овакав одговор:

1) Урече прногорскога народа к Русији и њихова жеља ступити под вјечну протекцију руске државе заслужују сваку похвалу. Но околности не допуштају јавно извршити ово посљедње, јер би то могло бити опасно за Црну Гору због сусједа који њу окружавају.

2) У знак парске милости даје се хиљада златних медаља да се раздијеле Прногорцима, и даје се Прногорцима царска грамота са потписом његовога сјавјетства г. висконтиера.

3) Што се личе жеље њихове да се уреди особити цук војске који ће се звати „прногорским“ то ће се испунити та њихова жеља кад се склупи толико Прногораца колико ће доста бити за саставити цио цук војске.

4) У знак особите царске милости дарива се сержару Вукотићу и војводи Пљаменицу по једна велика златна медаља цијеном 50 дуката, а војводеком сину Ђурашковићу мања златна медаља цијеном 35 дуката.

5) Дарива се свити м. Василији 2000 рубаља за путни трошак, а митрополиту Василију особито 1000 рубаља.

6) Даје се 3000 рубаља манастиру петњиском као заоставштина од пензије, за шест година (од 1754

до 1760). Сувише даје се митрополиту Василију привоно облачење и потребне књиге.

7) Као што је митрополит Петровић казао, за уређење у Црну Гору доброга реда, једну суму новаца од 15 хиљада форинти, тако се ова сума одобрава и нека је понесе у Црну Гору свјетник наш Стефан Пучков који се сада налази у Тријешће.

8) Што је митрополит Петровић молио да се одреди који руски чиновник који би, као руски заступник, становао на Цетину, то садашње околности не допуштају ово испунити.

Сад још неколике ријечи о прногорскоме цуку.

Услијед тешкоћа и зашлета које у оно вријеме проишале међу Русијом и Турском због ногајских Татара, Русија је морала мало смењати своје одношаје к Турској. Русија се је сада почела старати да по би чиме год замирила се Турској. Оно није могло да се не такне и питања прногорскога. И ако цара Јелисавета пријед двије године признаде потпуно независност Црне Горе^{*)}, омет сада Русија хоће да прикрије питање прногорско да не би тијем изазвала порту отоманску против себе. Тако се често пута догађа, и ако ово није добро ни лијепо, да кад је мука и брат се брата одриче.

Ево какав је рескрипт био издан из придворне конференције у колегију иностранијех дјела.

„И ако је пресељавање Прногораца у Русију, за ступање на руску војничку службу, и за насељавање у нашу царевину, врло корисно, свакојако садашње околности ништу да се држимо врло наљива према отоманске порте, а пресељавање Прногораца, особито звање са наше стране да се пресељавају, може навући на нашу државу подозрење од стране отоманске порте. А будући да ми се њом имамо и тако непријатно дјело због новјенијех Татара, то се због овога може оло непријатно дјело к Турском још више увећати... Зато, да би се отклонило подозрење порте отоманске против наше државе, наређује се да се свјетник Пучков врати одмах из Црне Горе у Русију по што сврши препоручено му дјело. Такође наређује се да се прекине позивање Прногораца, Арбанаса и другијех да се пресељавају у Русију, и наређује се сувитне колегији иностранијех дјела да повраћа натраг, колико буде могуће, и од оних те су се већ преселили у Русију. Комисија која је уређена да води дјело о пресељавању Прногораца и др. у Русију да се одмах уштити. Прногорцима, који знају и сами пут у Русију без наших путувођа, даје се слобода да се по својој вољи могу пресељавати у Русију, али без наших путувођа.“

Послије овога к Прногораца и другијех Срба почело се је много мање пресељавати у Русију. У колико се је руско правителство почело хладно односити к овој ствари, у толико су и први изгубили вољу за пресељавање кад су видјели се каквијема тешкоћама сјидењање је исто пресељавање.

Срба^{**)} и Прногораца што се је скупило толико колико је доста било да се састави прногорски цук и он је био састављен, али је био врло кратка живота. За заповједника цуку поставили су Хорвата којег Прногорци нијесу хтјели слушати. Они су молили неколико пута да им се постави за заповједника који офицер између њих, или који из природних руских офицера, на кад ово не добине они почине

^{*)} Види рескрипт издан на име графа Карла Кафарлига. М. Д.

^{**)} Ја разумијем овдје оне Србе који дођоше у Русију под именом Прногораца. М. Д.

остављати цук и аскати путне листове да им је слободно вратити се у своје отачаство. С почетка давали су одлуку без икаквих препрека и Црногорци су већ 1759 почели враћати се у Црну Гору. Но кад више генерал-поруџник Хорват да ће се његов пук размесити поче радити код правитељства да се прекину давати пасоши. Он је у овоме успео, али није њиме достигао жељене циљеве. Црногорци су пројужили враћати се у Црну Гору и без пасоша прешке по црногорски са струком преко рамена, и комадом хљеба, што се вели, у торби. Тако мало по мало пук црногорски се је разметнуо, и последице био је са свиме уништен.

4. Марта 1759 изашао је царски указ у коме се наређује свјетнику Пучкову да узме 15 хиљада рубаља и царску грамату, на да крече у Црну Гору. У инструкцији која је била дата Пучкову говори се да он преда новце и грамату првенствуюћему у Црну Гору митрополиту Сави у присуству првенствуюћих главара народних. Да добро развиди стање Црне Горе и урешје Црногораца к Русији, па да о своме путовању обширно извјести колегију иностранијех дјела.

Кад је све било готово к одласку, тада је митрополит Василије са својом пратњом отишао из Петрограда. При овоме путовању он је свратио у Мљетке. Да ли је он свратио у Мљетке по каквоме особитоме послу, или га је тек пут зашло тамо, ја немам о томе обширнијег извјешта. Има једно извјешће које тврди да се је мљетачка влада одвећ ердила на Василија за његову дружбу са Русијом, да су се у Мљетке старали одвратити Василија од савеза са Русијом, али у томе није успели никаквога успјеха.

Кад је Мљетачка влада видјела да Василије тврдо стоји уз Русију, и да никаква њихова обећања не могу Василија привољети к савезу са Мљеткама, онда лукави Мљетчани ударише на другу страну. Почеше се старати да заваде м. Саву и м. Василија узевши у своју одбрану бајаги интересе м. Саве, те му говораху како му је Василија преоте власт, а међу тимем он је прави владајући митрополит црногорски, и Бог те пита какве сметке мљетачка влада није унутрењавала, али ни у овоме није имала никаквога успјеха.

Како је гледала мљетачка влада на црногорске митрополите видјемо из овог писма мљетачкога генерала провидура у Котору Марка Кверина, које је он писао својој влади. Тамо се говори :

„Црногорци се управљају двама епископима српскога (православнога) вјеросповиједања. Стари из њих м. Сава човјек је мирнога карактера и чини се да му је у срцу укоријењена преданост к мљетачкој републици. Чини се такође да он није покретач оних немирноћа које се тамо догађају. Његов помоћник (содјужотег) владика Василије Петровић на против човјек је млад и карактера немирнога и врло славољубивага. Он је покретач свих безреднијех и немирнијех догађаја који се тамо догађају. Враћивши се из Русје и Германије он је почео управљати народом, обраћајући народ дружини и савезу са Русијом по једноверју.“

Вративши се у Црну Гору м. Василије, Црногорци који су били с њим и свјетник Пучков, одмах су окупили главаре земаљске на Цетиње. Митрополит Василије исприча им је о дочеку у Русији, како царица шаље дарове народу и црквама, како шаље 1000 златнијех медаља јунацима црногорскијема и

т. д. За тијем прочита им царску грамату која овако гласи :

„Ми велика царица, Наше Императорско Величанство дознадемо од м. црногорскога Василија Петровића, умршега овдје губернатора Станислава Радонића, селара Вукотића, војводе Пламенца, војводескога сина Урашковића, а такође и од нашега пуковника Пучкова и мајора Стевана Петровића, о урешју свега народа црногорскога к нашој царевни. За то хоћемо ми овом приликом да засвједочимо наше благовољење к томе народу, и да га увјеримо да милост наша к томе народу биће вјечна. За потврду овога посламо се поменутијем митрополитом и гларавима хиљаду наших златнијех медаља. На прозбу црногорскога народа ми смо казали одговор преосвештеное митрополиту и гларавима црногорскијема који оште долазише. Дано у Петрограду 13. Јунија 1758 године...“ потписан је државни вице-канцелар граф Михаил Воронцов.

Послије овога митрополит Сава и Василије, у договору са гларавима, написаше благодарно писмо царици Јелисавети. У томе писму помињу се сва добра која учини Русија Црној Гори од времена Петра Великога. Говори се о путовању м. Данила у Русију, а такође и о путовању м. Саве и путовањима м. Василија. Говори се како су Црногорци помагали и свагда су готови помагати Русији против свих њенијех душмана. Изражавају надежду да Русија такође не ће оставити Црну Гору без своје помоћи и да ће тако исто сачувати дружбу према Црној Гори, као што ће Црна Гора према Русији. У истоме писму икакуже се жаља како још није добро поправљен цетињски роджества пресеоте Богородице манастир којег су Турци разорили године 1714, те моли да се пошље специјално за то нека сума новаца, те да би се оште могла обновити и украсити ова света обитељ.

На писмо су подписали митрополити Сава и Василије и гларави умршега народа црногорскога. Писмо је писано 5. Септембра 1759.

Исте године кад се је Василије вратио у Црну Гору, ударише на Црну Гору Турци од Арбаније. Пред овом војском, која на прилици није била многобројна, био је Абдулах наша спуски. Овај нападај на Црну Гору био је ушњен, без сумње, по наговору мљетачких власти, које су се старале навести чинити и Црној Гори и м. Василију лично за његову дружбу са Русијом. Но као и свагда, тако и овога пута ова војска турека била је потучена. Арбаниси се вратиле у Арбанију, вели љетописца, а други Турци, који су били придобили од Херцеговине и Боене, разбежали су се по Боени и Херцеговини. Ово је био пошљедиј сукоб међу Турцима и Црногорцима за владе владике Василија. Све вријеме до 1765 године Василије је провео међу својијем народом у постојајућим трудovima и старањима о користи свога народа.

М. Василије већнио је живио на Цетињу а м. Сава у манастир Стањевиће.

Стеван Пучков, по што је свршио своју мисију у Црну Гору, вратио се је у Русију. Године 1760 Марта 25. он је подио рипорт колегији иностранијех дјела у којему прича о своме путу у Црну Гору. У почетку рипорта говори се како су Црногорци са благодарношћу примили царску грамату и царске дарове. Каже како су га молили црногорски митрополити и народни гларави да преда царици и њеној влади благодарност свега црногорскога народа за добра која Русија чини Црној Гори. Но даље сав

његов опширни рапорат садржи цуке клевете и интриге. Тако се говори како у Црној Гори не постоји закона ни законота реда, те из овога изводи да Црну Гору није користиш потмагати, ни на њу никаквога уздања подлагати. Говори се да су Црногорци дволични, те се држе на једној страни Русије, а на другој страни пурују са мџетачком републиком. Говори се како међу главарима и митрополитима постоји неспоразумѐне, а такође и међу двама митрополитима међусобно. Осим овога још се тамо налазе такаве ситничарске клевете које нити заслужују да се овдје приводе, нити да се опровргавају. На основу овога што овдје приводе из писма Пучкова које поднесе колегији иностранијех дјела, ја ћу проговорити неколике ријечи.

Што Пучков говори да у Црној Гори није било закона писаног, ни уредаба државнијех по писанијем законима — то је истина, али Црногорци су се управљали по народним обичајима и обичним законима, који су се укорјенили у народу још од онога времена кад је постојала велика, добро уређена српска држава. Ови обичајни закони нијесу створени само наравно, карактером народа црногорскога, него су уљегли у народ из државнијех уређења и судова српске државе, и из законика пара Душана који се је у српскоме народу високо цијенио. Ови закони који су пријешли у Црну Гору од времена државе Немањића, Балшића и Црнојевића постали су закони обичајни, јер их на артији није било, но су прелазили утврмено из рода у род, али они су тако били освјетштани у животу народном да су се испуњавали ако не боље и тачније, а чло не годе од ма којијех писанијех закона. Укоравати Црну Гору у томе што она, у оно вријеме, није имала писаних закона то је нешто више него недјелно. Црногорци нијесу имали када научити што год читати и писати, а наравно уређивати комисије за писане законе. Да су Црногорци свето поштовали законе који су пријешли међу њима од славне српске државе, и да су високо и свето поштовали све што је српско, види се из тога што су се они кадри били одржати и сачувати своју државу и народност у она мучна времена кад „седмоглава аждаха“ бјеше протутала српску државу; кад Турци и Мџетани вјаху рука за руку да ухвати и ови угдије српске земље гдје грјаше још српско сунце; види се још и из тога што у свијема писима владика црногорских помиње се српска слава, спомиње се држава Немањића, помиње се Балшићи и Црнојевићи. Српска слава свагда је лебдила пред очима Црногораца и Црногорцима је била највећа брига да славну српску прошлост не окаљају, да је чувају као највешу светињу.

(Наставиће се).

Чико-Прокофије и Ваљотка.

Прича А. Голенишица-Кутузова.

(Свршетак).

— Оди овамо, да ти нешто речем, пријанта Прокофију водећи га у гусу чест. Прокофије мучећи пође за њом.

— Но, видниш, ти си се препрао кад сам те похула за кинут, јеси ли? говори.

— Препрао сам се.

— То сам знала. А погоди, шта ћу ти сад рећи?

— Не знам.

— Ето га видниш — не звам! погоди.

— Рећи.

— Еј, казав си, теби се мора рећи све, неумијеш се досегати!

— Па што си ме авала?

Обоје су мучали, само се чуло, како се Глашети тихо свије и како поци вршете, за тим дјевојке хитро дохвати Прокофија за руку, поше се на прете и шапне му у уво: „бога ти, Прокофије, хајде да се узамем. Видниш, ти си ми твоје ововако — и пољуби га, да се на далеко чуо тја пошвад. Прокофију испала гитара из руке, уши му заглупише, а срце му поче ударати. Зажмури са оба ока и у притиште пољубац на лијево чело ђаволасте дјевојке.

Послије тога би се њих двоје чешије састали под липама у господњом врту, но све то саило се остаријелом ципу-Прокофију у неку магловишту усомени у нечему врло пријатном. Јасно је могао себи приказати само први астанак и прве пољубице.

Друга је усомења много дошнје: три године пред његовом сеобом у Шаргивио. Барни Никита Ивановић се са свим постарио, свага га је издала, али се чинило да он сам то не пријети в. Динао се био господин на први септембарски дан. Дан је био доста студен, али клима није падала; дувао је свјежи вјетар, те млатно лишће с бреза и јасена, по пољима се зеленила озим, зец се почео лињати.

Ве је то за лов добра прилика, али је господин данас устао лијевом ногом, тешико му је било навлачити дуге чизме, запучит и „венгерску“ и описавати се. Е, хел! рећи ће он, за себе, кад је видно, да једва распознаје натане на пушци, што означава име фарсикана. Читати у оште није марио. Зна Прокофије, да му је то петог дана дошло календар, што стојане већ на године у кабинету. Стари га узв, завирни кад се увјерно, да су га очи издале, бади кингу под сто, удаде тешико, узме пушку и изиде брзо пред кућу, кода су била готова, господин сједо, ловачка пен поставаче око кола, чико Прокофије сједо на своје мјесто и вичу коцашу да иде.

Ђедунско Терентије је чекао господина на одређено мјесто, гдје је било толико зечева као да су доћерани амо из читавог среа.

Једном ријечи све је шло како ваља, а Никита Ивановић чинило се, да не ваља ништа, говорио, да не добро не гоне, да су сипи, и ако је Прокофије знао своју дужност и од јуче их још држао затворене дајући им само мало воде. Па је спривах и осрбао, што се с њима никад није догодило, јер му је „венгерка“ била постављена трострукном међедном. Силваеши е кола, умало што није знао, а кад је пошо шуми, једва да је шао четвртину врсте, већ је сво, да се сдмара.

Но највише га је мучила мисао о сепшоји; навлаш се загледао у предмете и чудио се, како појединости од њих не може видјети; што је више напрегао вид, све му се чинило тачније и различније; затли зашлаци цигар и сједо на чекалицу. Ђедунско-Терентије није се преварио, јер није за час заглавине зеца па ударине да лау оним чудним, многовучним, хармоничним лавсјом, што га тако пријатио сдана ловачко уво. Зец прође неколико црта кривдујућ овамо онамо док је свишо у поле. Никита Ивановић ошати, и кад погледа, зец се скупно на бјежи пољем. Стари Барни не рече ни ријеч, него напуни пушку, надао се, е ће промашати, те се одлучио, да гаје још два цуца. Међу тим пси се полегли пољем, ошет врате зеца и нагнају га на ловца. Пушка чуше и ошет у — вјетар.

— Зар не видите, одава се чико Прокофије из близа.

— Умукни звекаше, дутшто одби Никита Ивано-

вић и преваљујући се с ноге на ногу пође шумарку откуд се чујаше лавсј.

На једном стане, отвори очи, навишани, па опет спусти пушку. Зец је заваро несе, па се сашао из шуме и сједи пред барњоком, једва на двадесет корака. Никита Ивановић опет навишани и пође сам за диом; мјесто на ком је био зец, било је пусто. Уздах се чу из груди Никите Ивановића, подиже главу па кад виђе да Прокофије нишани, повиче из свега гласа — стој!

Но већ је било доцкан, зец се већ ваљао мртваци по пољани.

Неочекиваном резултатом свега тога било је то, што је барњик дозвола себи Прокофија и заповједио му да све несе — повјеша.

Прокофије стао као поражен:

— А — а зашто за бога?

— Зашто, понови господин зашто?

— Зато, одговара сам што је Никита Ивановић, осветљени, оглунио, остарао, снага га је издала, зато, што је несе у замаи држати грееота, а продати срамота. И само ако једног оставиш и необјесни, ја ћу тебе . . . но то није довршио него ускочи нагло у вода, кад је још разбацао фишке а торбу дао Ђедушику Терентију.

За неколико дана Прокофије мрачан и блијед дође у кабинет. Никита Ивановић метнуо главу на руке па лежи на душеку.

— Но, шта је? Јеси ли свршио?

— Јесам.

— Све?

— Све.

Никита Ивановић се загледа нескуд на готово кроз сузе проговара:

— Прокофишка! немој се блутити на мене!

Одговора није чуо. Прокофија се вратио у своју камару; затвори врата за собом, погледа под постељу!

Ту је лежао Ваљотка, па, зар непозна господара, стаде режати.

Шта ти је, Бог е тобом, говори му чико-Прокофије. Не бој се не ћу те ја објесити . . . не ћу . . . нијесам ја . . . хтио је да рече аликовац, но ту се устави, кад се већ и Ваљотка поправио и легао му на кољено.

Ето, чега се сјећао Прокофије Илић дуге зиме поћи кад није могао да снава, а трудећи се да одагна од себе страх што га напада. Мучила га је мисао, што није одговарао на питање старог господина, мислио је, да је ради тога гријеха и рекао Ваљотка на њега. „Што већ не снавиша?“ — плаћуњао је старац крстећи се. Већ је и сванивало, а чико Прокофије, изнурен и измучен, стаде дријемати.

У.

Чико Прокофије није дочекао прољећа. Поелије нове године стаде кашљати, а кашљати у седамнаестом годинама је опасно. Смрт његова била је у неколико необична: он и Ваљотка трели су с овог свијета заједно, као што су заједно и подносили његове тешкоће. Ево, како се то десило:

Старац готово двије недеље није се мицао из свог будака, у грудима му је било тешко, да није могао дицати, ноге студене као камен.

Једном Паланка дође к њему и не доби одговора на обични поздрав. У кући је било ладно и тамно, закљонад од прозора затворио је вјетар, да учини последњу услугу чика Прокофију. Паланка се наддири га будак, гдје је старац лежао и пренаде се.

Прокофије Илић тек по мало што је дисао.

— Чико, о чико, шанне Паланка.

— Ево ме.

— Што је с тобом, ти нијеси здрав.

Слабачка глава се маче у позад.

— А треба ли ти, што?

— Не, једва се чуло.

Била је ноћ, кад је чико-Прокофије опет отворио очи. На двору је бјеснила мећава — једна од оних мећава, кад се мрак, студ и снијег загрле па бију без престанка, цјенају без одмора, плачу и смију се као нишанице у сред какве дивље игре. Не види се ни неба, ни земље! све се помијешало у прету масу без облика, у неки неопредељени хаос. У једном зачу чико Прокофије да веж у сред тога хаоса, спурно да је Ваљотка. Он је и био сиромаш. Од свију заборављен, изгладнио, пошао је пред вече у село, а сад се враћао кући. Нешто страшно велико му се приближавало, једва дође до врата и шпеде у кућу, снијег је био засео врата да се нијесу могла отворити; опет се чу ошјани да веж, шум борбе, а у кућници нешто застјепа и јауку . . .

Још жешће звизну вјетар, удари мећава, али жива звука се већ није чуло: Ваљотку су објесили вуди, а чико-Прокофије, да му поможе, но га снага издале, паде на сред куће и — издахну.

Сјутра дан је Паланка нашла на сред куће мртво тијело старчево, а од Ваљотке није ништа остало.

Кућица Прокофија Илића опет је опустела, но ђедушко Терентије и стари Фрол свјетовали су едлацима, да је не обалују, јер би могао још који сиромашак под њом главу закловити . . .

С рускога.

П. Ковачевић.

ПЈЕСМЕ ИЗ ВАСОЈЕВИЊА.

(Наставка *).

VII.

Да Милош Марковић или Ђиновић није био прост хајдук, види се из тога, колико даје и обећавао војвода Радоња оное, који ће њега погубити; уз толико благо, обећава још своју кћер за жену му и сарадити њима кулу. Он стоји заједно с војводом Радоњом, уз којег а Милош позива се — и ако преваром — на договор. При том види се јасно, да није ствало Радоњи тако за његове просте плачке, које у ствари нијесу постојале, колико ствало за то, што он и „разваљује гонопце дворове“ и на отето благо издржава „од горе хајдуке, који бију по Србији Турке“. То смо видјели из наведених више пијесама, против кога он је водио чете и што је радио. Што је дакле побуђивало Радоњу погубити Милоша? Турски улици Радоња није био, јер тек је био изабран Кучима за војводу, одмах одрекао је Турској вергију и сваки други данак; али њему је ствало, да подржи своју руку и на Васојевиће, који, поднајиниши се за пошљедње пријеме, почели су дизати главу и немарити за своје јако еусједе, какви су били Кучи у савезу са Братовожићима. Код Васојевића у то доба није било централисане јаке владе и војвода морао је уступати јавим родовима и појединим лицама, која су била јако енергична карактера, били су на гласу код народа као јунаци, и хајдучки живот у име борбе за народну ствар предостављали мирноме животу и празноме знању војводе. Радоња, војвода куч-

* Види број 12 „Прогорка“ у.

ки по избору, човјек челична карактера, уједињивши Куче, имао је ујединити с њима заједно и Васојевиће. Али ту је њему било тешко радити, кад је било људи, који не знаваху никакву власт, ни за своје војводе, као што је био Милош Ђиновић, а камо ли за војводу туђага. Али ипак и ту види се, да је и Милош давао разлога Радоњи, кад је ишао на његов позив. Потгубивши Милоша бајати за то, што је он чествовао против Турака, Радоња и сам радо се пуштао у овакве авантуре, као што показује слиједећа пресма, у којој он по позиву двију војвода васојевићких с Прешјева иде на похару Бихара, а послје отишао је и даље, у Шумадију, гдје њега огрва Мадар Лауш кашетан, који такођер чествовао је по Шумадији.

За ове пресме ми видимо, да васојевићке војводе држане Радоњу за главнога, и тек њега нестале, распушташе војску. И још је интересно то, што с њима заједно иде и климачки главар, тако званн „краљ Дедо“ из Гусина.

То је морало бити раније од 1739 г., јер ове године био је у Кучима већ Илија војвода, син Радоњин, и те године удараху Турци на Куче, који затвореше неколицину од њих у кулу Радоњића и изгорјеше сви.

Васојевићи ударају на Бихор и Шумадију заједно с кучним војводом Радоњом.

(Од Мира Дедовића с Полше).

Вино пију двије војводе: 1.

Једно Ђеко, а други Вукане

У Прешјево на бијелу кулу.

Па итј Ђеко бесједи Вукану:

„О Вукане, мој брате рођени!

Дај да силу војску покупиш,

Да домоме удримо Бихару.“

Тако сложни, те се насулише

И четири књиге накупише.

Једну шаљу у Васојевиће 10.

На војводу Рајковић Батрића,

Другу књигу у Братопожиче

А на руке Баљевић Павићу;

Трећу књигу у Куче камене

На Косару гвезду соколову 15.

На кољено војводи Радоњи;

А четврту књигу накупише,

Те ју шаљу у Гусину-граду

Краљу Деди, Климачкој глави.

„Сви купите војске изабране! 20.

С војском хајте у село Прешјево.“

А кад вакаг и вријеме дође,

Све војводе војске покупише

И дођоше под Прешјево равнo, 25.

Под Прешјево у росне ливаде.

На војводе сигураше војску

И свој војсци таиш покупише.

Тако ту ноћ конач учинише; 30.

Па у јутро зором уранише

И развише крсташе барјаке.

Претурише на Лим, воду ладну,

И ето их Хасу пространоме;

Сви војводе конач учинише.

Оставише војводу Радоњу 35.

На равнине пољу Побјенику;

Краља Деду, Климачку главу,

Па Загорје и на Аржаницу;

А војводу Баљевић Павића

На равнине пољу Лицијеву;

Три војводе од Васојевића 40.

У Будимљу у Ресенагића.

Од Бихора нико не виђаше,

До виђела са Крушичце вила,

Па прикличе у земат бихорски,

По имени бихорске бегове 45.

Ђоровића и Адаранишића:

„Зло ви било, бихарски бегови!

Видите ли, оч'ма не гледали!

На вас иде силовита војска.

Војску воде Ђека и Вукане; 50.

Сјутра ће ви зором ударити.“

Кад Ђоровић разумио вилу,

Он сиједе, ситну књигу пише,

Књигу шаље Ђеки и Вукану:

„Пријатељи, Ђеко и Вукане! 55

Не мој водит Деду и Радоњу;

Они воде од јабане војску;

На нашу те вјеру похулити,

А ево ти бисаге дуката,

И дају ти од мегдана вранца, 60

Што ми га је везир поклолио, —

Кад сам к њему у Травник ходио,

Покривена чохом до копита.“

А кад Ђека писмо прегледао,

Он се таман грехотом насмја: 65

„Та што мисли крмска потурица“

Вукан таман њему говораше:

„Узми, брате, бисаге дуката.“

Ђека тада брату одговара:

„Нећу врнут Деду и Радоњу,

Да ми даде све царско благо;

Ни на себе покор оставити.“ 70

Па у јутру зором порано;

Те на домини Бихар ударили

И цио су Бихар похарали 75

До равнота Поља-Бијелота.

Похараше Пештер; и Сјеницу;

Прескочише на Јавор-планину;

Искочише Јелици-планини.

Ту нађоше Лауш-кашетапа, 80

Ђе хараше Шумадију равну;

И ту своје смјешташе војске.

Па да видиш невјерно Мадара!

Ту отрова војводу Радоњу,

Ту војводе растурише војску,

Кад им главна нестале војводе.

3(Наставиће се).

КОРЕСПОНДЕНЦИЈА.

Госп. Тому Греговићу, Кастиоластва. —
Примили смо 6 феб. а. вр. за „Црногорку“.

Госп. Стевану Калужерчићу, Сарајево. —
Учили смо по Вашем објашњењу. Послали смо Вам све бројеве од прве четврти, а од сад ћете их добити сваки засебно. Ма ваља обједна да обновите претплату за ову другу четврт.